

Vorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

Tijdvak 2
Dinsdag 20 juni
13.30 – 16.30 uur

Tekstboekje

1 De meningsvorming in Nederland is de
afgelopen jaren zo hevig en heftig van aard,
dat de feiten, analyses en achtergronden erbij
inschieten. Over van alles en nog wat moet
5 een mening worden geformuleerd en een ge-
beurtenis is pas een echte gebeurtenis als er
in een talkshow een twistgesprek over wordt
gevoerd. De meningenstrijd kent zijn eigen
dynamiek: de meningen roepen tegen-
10 meningen op en voordat je het weet, vergeten
de debaters alles om zich heen en gaat het
debat over de debaters, en niet over de zaak
zelf.

2 Nu kun je aanvoeren dat deze vloed van
15 meningen veroorzaakt en ook gerechtvaardigd
wordt door de turbulente tijden die we door-
maken. Die roepen nu eenmaal om menings-
vorming en standpuntbepaling. *Du choc des*
opinions jaillit la vérité. Het is een mooi
20 spreekwoord, en misschien zijn er wel men-
sen die inderdaad geloven dat uit de botsing
der meningen vanzelf een oplossing voort-
komt, bijvoorbeeld op grond van een half-
begrepen idee over de onbereikbaarheid van
25 objectiviteit, of met de vage notie in het
achterhoofd dat de feitelijke werkelijkheid
alleen maar bestaat dankzij de opvattingen
die de mensen erover hebben. Fenomenologie
van lik-m'n-vestje en voor het maatschappe-
30 lijk debat geen bruikbaar uitgangspunt.

3 Wie de opiniepagina's leest, de talkshows
volgt en naar de praatradio luistert, komt al
snel tot een andere conclusie: al die stand-
punten, al die mensen die door elkaar heen
35 praten – het levert vaak geen inzicht, maar
eerder verwarring op. Het maatschappelijk
debat maakt geen vorderingen, maar frag-
menteert, polariseert en tot een conclusie
komt het al helemaal niet.

4 40 Hoe komt dat? Waardoor zijn er zoveel
meningen en is er zo weinig resultaat? Het
lijkt me dat dit allereerst komt door de indivi-
dualisering van de meningsvorming. Nu
kerken, politieke partijen en andere maat-
45 schappelijke organisaties er steeds minder in
slagen hun kijk op de wereld ingang te doen
vinden, doen de burgers het zonder de samen-
hangende wereldbeschouwing die bij zo'n
overtuiging hoort. Ze willen het graag zelf
50 uitzoeken. Ze vallen niet terug op de be-
proefde denkschema's van de verzuiling,
maar gaan af op hun eigen gevoelens en sym-
pathieën. Omdat die gevoelens en voorkeuren
minder georganiseerd zijn dan vroeger en
55 niet, zoals voorheen, in een helder systeem
ondergebracht, is de meningsvorming nu
persoonlijker, emotioneler en valt die veelal
samen met de eigen belevingswereld.

5 Natuurlijk zijn er bakens in deze zee van
60 meningen: een leger van freelance opinie-
makers, columnisten en talkshowgasten biedt
in de media zijn kijk op de werkelijkheid aan.
Maar ook zij opereren op persoonlijke titel.
Uit hun optreden blijkt dat een mening vooral
65 een strikt individuele aangelegenheid is, een
persoonlijke kwestie. Een vorm van zelf-
expressie dus, het liefst origineel verwoord.
Meningen veroorzaken tegenmeningen en een
opiniemaker die zich van harte aansluit bij
70 een vorige spreker, is een zeer zeldzame ver-
schijning. Wie veel columns leest, kent dat
verschijnsel. De meeste columnisten zijn
vooral met elkaar in debat en vormen zo een
constellatie, die de socioloog Bram Kempers
75 eens een 'polemisch verbond' heeft genoemd:
een groep van tegenstrevers die op elkaar is
aangewezen om het vak te kunnen uitoefenen.

6 De individualisering van de menings-
vorming wordt nog eens versterkt, doordat
80 die meningen doorgaans over personen gaan.
Structuren en onderliggende maatschappe-
lijke ontwikkelingen zijn veel minder toegan-
kelijk en krijgen daardoor minder aandacht.
In plaats daarvan wordt er naar hartelust
85 gepsihologiseerd, gaan oprispingen de
plaats van argumenten innemen en worden
politici niet op hun denkbeelden, maar op hun
performance afgerekend. De individualisering
van de meningsvorming leidt dus tot een per-
90 soonlijk en smal maatschappelijk debat. Dat
de debaters zich niet meer laten leiden door
een ideologie is een winstpunt, maar er zou
pas echt vooruitgang zijn geboekt als zij
vervolgens hadden gekozen voor een sociolo-
95 gische in plaats van een psychologische
invalshoek. Voor een maatschappelijk debat
vormen de eigen beleving en het persoonlijke
gevoel een uitgangspunt van beperkte waarde.
Als die vervolgens ook nog eens verabsolu-
100 teerd worden, zijn de gevolgen desastreus.

7 Ook de democratisering van de menings-
vorming vormt een oorzaak van de overvloed
aan meningen. Het gaat hier om de emancipa-
tie van het volksgevoel. Je hoeft geen profes-
105 sor meer te zijn om een mening te hebben en
een mening gebaseerd op wetenschappelijke
waarneming is nu evenveel waard als een
mening die op een verzameling indrukken
berust. Op internet, bijvoorbeeld, heeft
110 iedereen een potentieel miljoenenpubliek, en
dat blijkt een krachtige stimulans voor het
ventileren van opvattingen over de meest
uiteenlopende kwesties.

8 De democratisering van de menings-
115 vorming keert zich in zekere zin op een
belangrijk punt tegen zichzelf: omdat het

ventileren van meningen in het algemeen buiten de gevestigde partijen en organisaties plaatsvindt, is de kans dat dit ook maatschappelijke consequenties heeft, immers niet erg groot. Dat soort meningen is vaak te veel verbonden met een enkele kwestie en is te veel het product van een geïndividualiseerd wereldbeeld. De wereld verander je niet met een particuliere mening. Daar is meer voor nodig: een plan, medestanders, een beweging. Dat wordt achter de *personal computer* wel eens vergeten.

9 Dat neemt niet weg, dat de uiting van al die particuliere meningen toch een democratisch belang kan dienen, zeker als die door de gevestigde politieke partijen – of door de pers – volstrekt genegeerd worden. Recentelijk stonden nieuwkomers in de politiek in de belangstelling die zulke meningen verzamelen en velen tot het inzicht brengen dat hun persoonlijke onlustgevoelens wel degelijk ook als een invloedrijke mening kunnen gelden – via de macht van het getal. In het huidige postideologische tijdperk zullen we dat vaker gaan zien: politieke entrepreneurs die als opkopers van loslopende meningen optreden en die deze omsmeden tot collectief gedachtegoed. Tot voor kort slaagden de gevestigde partijen er redelijk in afwijkende meningen buiten het bestel te houden, maar populistten hebben laten zien hoe ‘inbraakgevoelig’ dat bestel kan zijn.

10 Al eerder noemde ik de media. Zij vormen het belangrijkste platform van de meningsvorming, maar ze vervullen daarin tegelijkertijd ook een aanjagende rol. Feiten worden op het televisiescherm over het algemeen saai gevonden. Bij feiten lopen de kijkers weg. Feiten moet je interpreteren, inbedden in een context die ze betekenis geeft. Dat is niet gemakkelijk, zeker niet als de gebeurtenissen verwarrend zijn of veel emoties oproepen. Ook de media hebben, net als de lezers en de kijkers, te maken met de ontzuiling¹⁾. Bij de interpretatie en duiding zijn de vertrouwde denkschema’s niet meer beschikbaar, dus waar is het houvast? Wat is het criterium?

11 In de journalistiek zijn voor dit probleem twee bedenkelijke oplossingen bedacht. De eerste is het georganiseerde wantrouwen in het gezag. In een interview met een gezagsdrager gaat de interviewer veelal uit van misleiding of bedrog door die autoriteit, de

170 geïnterviewde bereidt zich voor op een gevecht waarin de interviewer de beste kansen heeft. Gevolg: een geprikkelde, polemische stemming, een klimaat waarin politieke kwesties snel persoonlijke kwesties worden en waarin opinies en beeldvorming de toon aangeven. Het is hier gelukkig nog niet zo erg als in de Verenigde Staten. Toch zijn ook op de Nederlandse televisieschermen daarvan al voorbeelden te zien: wie regelmatig praatprogramma’s en actualiteitenrubrieken volgt, weet welke kant het kan uitgaan.

12 Die verschuiving naar meningen en opinies wordt nog versterkt door een tweede strategie. Om te voorkomen dat de krant of het actualiteitenprogramma in het postideologische tijdperk kleurloos zou worden, is er heel wat ruimte gereserveerd voor buitenstaanders die op persoonlijke titel hun mening over de wereld geven. Zo zijn er gesproken en geschreven columns, opiniepagina’s, ingezonden brieven, discussiefora op de website, interviews en twistgesprekken. Die remedie is door vrijwel alle media omhelsd, met als gevolg dat je geen pagina kunt omslaan, geen radio of televisie kunt aanzetten, of je stuit wel op iemand die zijn mening geeft.

13 Het moge duidelijk zijn: de intensivering van de meningsvorming leidt niet tot meer inzicht. Integendeel, de persoonlijke toon die in veel commentaren doorklinkt, werkt polariserend en het geïndividualiseerde perspectief van de meningsvormers vormt geen bijdrage aan het vinden van oplossingen. Dat is jammer, want ooit leefde het idee dat uit de botsing der meningen juist iets goeds zou voortkomen. Meningen zijn de plaats van de feiten gaan innemen. Klassieke journalistieke taken als beschrijving, analyse en verklaring verliezen het van vlot geformuleerde meningen en opinies.

14 Wat is eraan te doen? Een verbod op publieke meningsvorming? Dat is natuurlijk een absurde gedachte. Maar zouden er misschien iets minder door elkaar kakelende studiegasten kunnen komen? Wat minder straatinterviews? Wat minder columns waarin de persoonlijke ervaring wordt uitvergroot tot de maat van alle dingen? Wat meer mensen die mogen uitpraten? En zou er af en toe een journalist mogen uitzoeken hoe het werkelijk zit? Dan komen die meningen later wel.

*naar: Warna Oosterbaan (socioloog en redacteur van NRC, bijzonder hoogleraar journalistiek en samenleving aan de Erasmus Universiteit)
uit: NRC Handelsblad, 23 december 2004*

noot 1

ontzuiling: een einde maken aan het verschijnsel dat de maatschappij uiteenvalt in scherp gescheiden kerkelijk-politieke belangengroepen, het verdwijnen van de verzuiling

De kort-gebroekte denker

1 Brieven van lezers zijn zelden complimenteus. Maar soms krijg je van een boze lezer een sarcastische reactie waar je toch iets mee kan: “Geachte heer Hilhorst, ik ken u als wat ik noem een kort-gebroekte denker, maar in uw laatste column bereikt u nieuwe hoogten in het positief filosoferen.”

2 Kort-gebroekt. U kent dat type nog wel van vroeger: van die jongens die thuis uren achter een schaakpartijen zaten na te spelen uit een boekje. Zondags ging zo’n knul met zijn ouders mee op familiebezoek. Als hij een meisje zag, kreeg hij een kleur en ook als het regende, droeg hij sandalen en een korte broek. Wereldvreemd als hij was, bekeek hij alles en iedereen even onschuldig. De onbevangingen blik van die kort-gebroekte jongeman van weleer spreekt mij nu juist aan, misschien heb ik wel iets van zo’n jongen; in elk geval vind ik het “kort-gebroekte” denken wel sympathiek.

3 De column waaraan deze lezer aanstoot had genomen, ging over de onvindbare massavernietigingswapens in Irak. Dat dictator Saddam de wapeninspecteurs tegenwerkte en op een dwaalspoor probeerde te zetten, leek het bewijs bij uitstek dat hij iets te verbergen had. Niemand kwam op het idee dat hij geen wapens wilde verbergen, maar zijn eigen zwakte. Het Westen was slachtoffer van eigen wantrouwen. Die conclusie schoot de bewuste lezer in het verkeerde keelgat. Naïevelingen als ik wilden het Kwaad (met hoofdletter) niet onder ogen zien maar tegen beter weten in geloven in de Goedheid van de Mens.

4 Gelukkig was mijn streven bescheidener. Ik wilde slechts de blinde vlek van het cynisme blootleggen. Cynici (ze noemen zich meestal realisten) voelen zich superieur aan hun naïeve medemens. Zij durven de rauwe werkelijkheid in al haar slechtheid onder ogen te zien. Zij laten zich niet misleiden door goede bedoelingen en goedkope beloften. Zij durven achter de maskers te kijken. Ze weten zelfs al wat daar te zien is. Achter de schone schijn ligt een wereld die wordt geregeerd door lage motieven, zoals honger naar macht.

5 Deze rauwe blik oogt kritisch, maar is dat niet. Dat houdt verband met fundamentele problemen die deze meedogenloze blik met zich meebrengt. Een van die bezwaren is dat de cynicus denkt te weten wat er achter de maskers ligt. Hij kent ‘het wezen’ van de wereld: slechtheid. Tegenover de ene vooringenomenheid (de mens is goed) plaatsen

cynici een andere, even grote vooringenomenheid (de mens is slecht). Wie al weet wat er achter de maskers ligt, hoeft ook niet meer goed te kijken. Wat de zwartkijkers overal in de wereld zien, is dan ook de projectie van hun eigen vooronderstelling. De mens is slecht, alles wat goed oogt, is een dwaalspoor. Het is een dun laagje vernis dat een verrotte wereld aan het oog onttrekt.

6 Je kunt cynisme zien als een dwangmatige poging om de wereld in één schema te passen. Er zijn gruweldaden die in geen enkel wereldbeeld passen. De enige manier om je beeld van de wereld coherent te houden is om het aan te passen aan die gruwelijkheden, zodat het schema weer klopt. Auschwitz, de genocide in Rwanda en Marc Dutroux zijn volgens dit nieuwe schema ‘de essentie’ van de wereldgeschiedenis. De rest is franje.

7 In het BBC-programma *Bystanders* werd deze manier van denken schrijnend geïllustreerd. Het ging over mensen die getuige waren van een misdaad. Een van de geïnterviewden was onmiskenbaar een held. Hij had zijn buurvrouw gered, die door mannen was bestolen en vervolgens was vastgebonden op een stoel. Daarna was het huis in brand gestoken. De buurman trapte de deur in en redde de vrouw van een gruwelijke dood. Hij kreeg er een medaille voor. Maar de man die in het programma optrad, zag er niet uit als een held. Hij was gebroken. “I’ve seen Evil in the face”, zei hij. Voor hem was de wereld een oord geworden waar de ellende domineert, aan het oog onttrokken door schone schijn. Maar waarom zouden alleen getraumatiseerde mensen een juiste blik op de werkelijkheid hebben?

8 De cynische blik, die uiteindelijk alles tot ellende herleidt, faalt door eenzijdigheid. Dat brengt mij op een ander bezwaar tegen deze houding. Doordat de cynicus iedereen van slechtheid verdenkt, hoeft hij niet meer na te denken: hij weet toch al hoe het zit.

9 De cynicus heeft bijvoorbeeld het idee dat je een politicus nooit op zijn woorden kunt vertrouwen. In zijn anti-utopie *1984* beschreef Orwell hoe de taal kan worden gemanipuleerd; hij noemt het Newspeak. In deze roman komt een Ministerie van Waarheid voor waar *leugens* worden gefabriceerd. En het Ministerie van Vrede richt zich op *oorlog*. Woorden als waarheid en vrede worden zo betekenisloos. Een moderne variant van Orwells taalontmaskering is het cynische oordeel dat alle

politici liegen. De cynici vergeten echter dat ze zo ook de woorden van de oppositie afserveren als mooipraterij die slechts machts-honger maskeert. Cynisme slaat dus de grond onder kritiek weg.

10 De cynische blik op de wereld is populair geworden door een ongezonde wisselwerking tussen media en politiek. Onlangs hield de voorzitter van de BBC, Grade, een fel betoog tegen het oprukkend cynisme in de politieke verslaggeving. De houding van sommige journalisten lijkt te zijn: politici liegen altijd. Grade maakt een onderscheid tussen scepsis en cynisme. Het eerste is wantrouwen dat voortkomt uit een liefde voor de waarheid. Het tweede is een zelfingenomen wantrouwen, waarbij de journalist veronderstelt dat hij de waarheid toch al kent. “Cynisme kan het denken uitschakelen en de waarheid blokkeren.” Deze cynische antihouding valt in goede aarde bij veel krantenlezers, want mensen willen niet worden verrast, maar worden bevestigd in hun mening: “Zie je wel. Het zijn allemaal leugenaars.”

11 Kort-gebroke denkers keren zich tegen deze kortzichtigheid. Zij willen politici niet over één kam scheren, ze proberen juist het kleine verschil te zien. Waarom is het ene alternatief net iets wenselijker, of net iets minder onwenselijk dan het andere? De cynicus daarentegen kan relevante verschillen niet benoemen, die denkt uitsluitend in schema's. Wie in systemen denkt, of categorieën, is vatbaar voor wreedheid, is geneigd over details heen te stappen. En al snel zal blijken dat de individuele mens zo'n detail is.

12 Kort-gebroke denkers proberen juist betekenisvolle details te ontwaren. Kort-gebroke denken is echter niet het tegendeel van cynisme. Dat zou het pas zijn als het geloof in de slechtheid van de wereld werd ingeruild voor het geloof in de goedheid van de mensheid. Hoe radicaal het onderscheid ook mag lijken, voor mij is de manier van denken hetzelfde. Een manier van denken zonder oog voor detail. Daarom vind ik die definitie van optimisten en pessimisten ook zo mooi: “Optimisten geloven dat dit de beste van alle werelden is en pessimisten vrezen dat dat waar is.” Ik wil juist af van de vooringenomenheid van zowel pessimisten als optimisten. Je kunt namelijk ‘de wereld’ niet met één leus afdoende karakteriseren, het wezenlijke van ‘het

bestaan’ is niet onder één noemer te brengen. En juist omdat er geen ‘essentie’ van de wereld is, komt het erop aan om goed te kijken en precies te oordelen.

13 Om dat kleine verschil, het detail, te zien, is onbevangenheid onontbeerlijk. En naar die onbevangen blik streeft de kort-gebroke denker. Hij, of zij natuurlijk, wil zich graag door de werkelijkheid laten verrassen. Hij wil niet worden bevestigd in zijn mening, maar probeert open te staan voor het tegendeel. Hij onderzoekt dan ook wat niet strookt met de eigen vooronderstellingen.

14 Als voorbeeld neem ik een verklaring van de Amerikaanse regering, niet al te lang na de Amerikaanse verovering van Irak. Daarin was te lezen dat een inval in buurland Iran om daar een kernwapenprogramma te verhinderen “nu niet op de agenda stond van het Witte Huis”. Een cynicus zou zeggen: ik weet genoeg, dat gaat weer mis, de Amerikaanse machts-honger slaat weer toe. Kort-gebroke denkers weten daarentegen nooit genoeg.

15 Nu is beter oordelen niet alleen een kwestie van meer weten. Te vaak weten mensen al wat ze vinden en moeten ze er alleen nog even de argumenten bij zoeken. Het gaat ook om een kritische houding ten aanzien van de feiten. Daarvoor is zelfreflectie onontbeerlijk, als tegenwicht tegen sentimenten die je oordeel kleuren. Volgens filosoof Blackburn worden veel argumentaties overtuigend gevonden, omdat ze appelleren aan diepe emoties die we hebben. Schuldgevoel is zo'n emotie. Haat of anti-Amerikanisme ook.

16 De beste manier om die verleiding te weerstaan is zoeken naar argumenten die de eigen intuïtie weerspreken. De angst voor manipulatie moet niet omslaan in onwil om te luisteren naar wat een tegenstander zegt. Toegepast op bovenstaand voorbeeld: welke aanwijzingen zijn er precies voor dat de Amerikaanse regering iets achterhoudt? Welke argumenten hebben wij om wel of niet aan te nemen dat haar zorg om het Iraanse kernwapenprogramma terecht is?

17 De kunst van het politieke oordeel schuilt niet in slogans (geen enkele politicus deugt), maar in het ontwaren van het kleine verschil. Of om het anders te zeggen en de brieven-schrijver met zijn voorkeur voor grote woorden enigszins tegemoet te komen: de duivel schuilt in de details.

naar: Pieter Hilhorst

uit: de Volkskrant, 19 februari 2005

Einde

De teksten die voor dit examen gebruikt zijn, zijn bewerkt om ze geschikt te maken voor het examen. Dit is gebeurd met respect voor de opvattingen van de auteur(s). Wie kennis wil nemen van de oorspronkelijke tekst(en), raadplege de vermelde bronnen. De Cevo is verantwoordelijk voor vorm en inhoud van dit examen.